

UDK 811.183.42'272

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćeno za tisak: 20. listopada 2016.

*Petar Vuković**Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu**petar.vukovic@ffzg.hr*

Vijeće za normu i teorija upravljanja jezikom

Teorija upravljanja jezikom poststrukturalistički je pristup jezičnoj regulaciji nastao potkraj 80-ih godina prošloga stoljeća kao korektiv teorije jezičnoga planiranja. Polazi od pretpostavke da nijedna intervencija u jezik nije vrijednosno neutralna, nego da zastupa partikularne interese i ideologije; zanima se k tomu za spontane intervencije govornika u jezičnu uporabu te međudjelovanje tih intervencija i organizirane regulacije. U članku se djelovanje Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika razmatra kroz prizmu modela teorije upravljanja jezikom, pri čemu su glavni izvor podataka o radu Vijeća dokumenti objavljeni u časopisu *Jezik* (br. 2–4, 60, 2013). Istražuje se u prvome redu kako se Vijeće postavlja prema međudjelovanju organiziranih i spontanijih intervencija u jezik te kakvo stajalište zauzima prema problemu ideologije i partikularnih interesa. Na kraju članka djelovanju Vijeća za normu određuje se mjesto u dijakronijskoj tipologiji organiziranoga upravljanja jezikom J. V. Neustupnoga.

1. Uvod

Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika djelovalo je kao stručno tijelo pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske od travnja 2005. do svibnja 2012. Činili su ga predstavnici domaćih znanstvenih ustanova koje se bave (i) jezikoslovnom kroatistikom, a na čelu mu je bio Radoslav Katičić. Vijeće je osnovano kako bi se bavilo – u terminima Einara Haugena – planiranjem korpusa i statusa hrvatskoga standardnoga jezika,¹ no

- 1 U Odluci o osnivanju i imenovanju članova Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika koju je donio ministar Dragan Primorac Vijeću su određene sljedeće zadaće: »voditi sustavnu stručnu skrb za hrvatski standardni jezik, raspraviti aktualne nedoumice i otvorena pitanja hrvatskoga standardnog jezika, upozoravati na primjere nepoštovanja ustavne odredbe o hrvatskom kao službenom jeziku u Republici Hrvatskoj, promicati kulturu hrvatskoga standardnog jezika u pisanoj i govornoj komunikaciji, voditi skrb o mjestu i ulozi hrvatskoga standardnog jezika s obzirom na proces integracije Republike Hrvatske u Europsku uniju, donijeti rješenja u svezi s daljnjim normiranjem hrvatskoga standardnog jezika, pratiti jezičnu problematiku i utvrditi načela u pravopisnoj normi« (Odluka o osnivanju i imenovanju članova Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika, *Jezik* 62: 58).

u svojem je djelovanju i iskoračivalo iz toga područja. Zbog kontroverznih odluka i stajališta koja su zastupali pojedini njegovi članovi u nekoliko je navrata bilo izloženo kritikama javnosti. Najvažniji materijali o radu Vijeća za normu objavljeni su u posebnome trobroju časopisa *Jezik* (br. 2–4, 60, 2013).

Teorija upravljanja jezikom (*Language Management Theory*) poststrukturalistički je pristup regulaciji jezika nastao potkraj 80-ih godina prošloga stoljeća kao svojevrsan korektiv teorije jezičnoga planiranja (usp. temeljni rad Jernudd i Neustupný 1987). Najvažnije inovacije koje je ta teorija uvela pripadaju pritom dvama područjima. Dok je jezično planiranje u 70-im godinama 20. stoljeća u osnovi bilo zamišljeno kao tehnokratski pristup koji se na ideološki neutralan način primjenjivao u korist jezične zajednice u cjelini (usp. npr. Rubin i Jernudd 1971, Rubin i sur. 1977), teorija upravljanja jezikom polazi od pretpostavke da nijedna intervencija u jezik nije neutralna, pa u jezičnoj regulaciji zato nije moguće zaobići ni problematiziranje ideologija i partikularnih interesa. Osim toga jezično se planiranje u načelu zanimalo samo za organizirane intervencije, osmišljene na institucionalnoj razini za jezičnu zajednicu u cjelini, dok teoriju upravljanja jezikom zanimaju i spontane intervencije govornika u jezičnu uporabu te međudjelovanje spontanijih individualnih intervencija i organizirane regulacije. Štoviše, spontane intervencije u konkretnoj jezičnoj interakciji – tzv. jednostavno upravljanje jezikom – u modelu teorije upravljanja jezikom imaju središnju važnost.

U ovome se članku djelovanje Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika razmatra kroz prizmu modela teorije upravljanja jezikom. U prvome dijelu rada bit će iznesen kratak nacrt teorije, utemeljen na ključnim radovima dvojice njezinih tvoraca i najvažnijih predstavnika Jiříja V. Neustupnoga i Björna H. Jernudda. Nakon toga, uz oslanjanje o prikazani model, bit će analizirani pojedini elementi djelovanja Vijeća za normu, pri čemu će kao glavni izvor podataka poslužiti upravo dokumenti o radu Vijeća objavljeni u spomenutom trobroju časopisa *Jezik*. U žarištu analize bit će dva područja koja su sa stajališta teorije upravljanja jezikom u organiziranoj regulaciji jezika ključna: kako se Vijeće postavlja prema međudjelovanju organiziranih i spontanijih intervencija u jezik te kakvo stajalište zauzima prema problemu ideologije i partikularnih interesa. Na kraju članka djelovanju Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika određuje se mjesto u dijakronijskoj tipologiji organiziranoga upravljanja jezikom koju je predložio Jiří V. Neustupný.

2. Teorija upravljanja jezikom

Kao što je u uvodu istaknuto, teorija upravljanja jezikom razvila se kao kritička nadgradnja teorije jezičnoga planiranja. Obojica njezinih tvoraca sudjelovala su i u oblikovanju paradigme jezičnoga planiranja: Björn H. Jernudd kao jedan od vodećih pripadnika pokreta, a Jiří V. Neustupný – djelujući na udaljenome Sveučilištu Monash u Melbourneu – kao svojevrsan »dopisni« član. Sam termin »upravljanje jezikom« uveden je u radu Jernudd i Neustupný 1987, no prepoznatljiviji elementi teorijskoga modela koji je pod tim nazivom

razvijen pojavljuju se i u ranijim radovima dvojice jezikoslovaca.² Tako se primjerice već u Neustupný 1978 ističe da se jezična uporaba sastoji od dviju osnovnih djelatnosti – proizvodnje i ispravljanja tekstova, pri čemu djelatnost ispravljanja čine operacije koje se izvode na rezultatima djelatnosti proizvodnje kad se u njima pojave »jezični problemi«. I proizvodnja i ispravljanje tekstova dio su svakodnevne jezične uporabe i provode se velikim dijelom spontano, iako ih može odlikovati i visok stupanj promišljenosti i organiziranosti. Obje su djelatnosti postale predmetom znanstvenoga interesa: proizvodnjom teksta i pravilima prema kojima se tekstovi proizvode bavi se lingvistika, dok se ispravljanjem tekstova i pravilima u skladu s kojima se ispravljanje provodi bave »metalingvistički sustavi ispravljanja«. Kako navodi Neustupný, »primjeri metalingvističkih sustava ispravljanja jesu sustavi poučavanja jezika ili sustavi jezičnoga tretmana (npr. jezična politika, jezična kultura, jezično planiranje itd.).«³ Umjesto o djelatnosti ispravljanja tekstova Neustupný i Jernudd poslije će govoriti o »upravljanju jezikom«, pri čemu će ga odrediti nešto šire, kao djelatnost nadziranja proizvodnje tekstova i njihova ispravljanja, te će ga u osnovi izjednačiti s pojmom »ponašanje prema jeziku« (*behavior toward language*) Joshue Fishmana (1972: 140–150).⁴ Iz razmatranja metalingvističkih sustava ispravljanja nastat će pak sama teorija upravljanja jezikom, kao svojevrсна generalizacija i najobuhvatniji mogući sustav toga tipa.⁵

Središnje mjesto u teoriji upravljanja jezikom zauzima pojam »jezičnoga problema« jer su upravo jezični problemi okidač djelatnosti ispravljanja, odnosno upravljanja jezikom. Taj je termin rabljen već u sklopu teorije jezičnoga planiranja, no dok je ondje bio tumačen u prvome redu kao problem na razini jezičnoga koda, teorija upravljanja jezikom pristupa mu drukčije. Neustupný tako ističe da se »'jezični problemi' mogu odrediti kao slučajevi pojavljivanja obilježivača 'neprikladan', a on se može pridružiti pojedinim svojstvima komunikacijskoga čina ili komunikacijskih sustava.«⁶ Jezični problemi tako više nisu

2 Umjesto o »upravljanju jezikom« u tim se radovima govori o »jezičnom ispravljanju« (*language correction*), »jezičnom tretmanu« (*language treatment*) i »jezičnom planiranju« (*language planning*). Termin »jezično ispravljanje« rabljen je pritom kao najširi pojam za rješavanje jezičnih problema, »jezični tretman« za sve oblike društveno organiziranoga jezičnoga ispravljanja, a »jezično planiranje« kao povijesno specifičan oblik jezičnoga tretmana iz 70-ih godina 20. stoljeća utemeljen na vlastitoj teoriji. Usp. Neustupný 1983: 2.

3 »Examples of metalinguistic correction systems are language teaching systems or systems of language treatment (e.g. policy, cultivation, planning etc.).« (Neustupný 1978: 244)

4 Ističu pritom: »Jezikoslovlje se postupno kreće prema boljemu razumijevanju ne samo toga kako ljudi rabe jezik nego i toga na koje su načine u interakciji s njim. Taj sustav interakcije nazvat ćemo upravljanjem jezikom.« [»Linguistics is slowly moving toward a better understanding not merely of how people use language but also how they interact with it. Let us call this system of interaction language management.« (Jernudd i Neustupný 1987: 71)]

5 Od novijih prikaza teorije upravljanja jezikom usp. npr. Nekvapil 2012, 2016, Nekvapil i Sherman 2015, a na hrvatskom i Nekvapil 2015 [2009] te Neustupný 2015 [2006]. Osnovne informacije o teoriji – među ostalim i na hrvatskome – te opsežna bibliografija dostupni su na: <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/> [pristup 20. 6. 2016.].

6 »I wish to suggest that 'language problems' can be reformulated as occurrences of the marker 'inadequate', which can be attached to certain features of communicative acts or features of communicative systems.« (Neustupný 1978: 245)

samo problemi koji se odnose na jezični sustav nego i problemi koji se tiču govora, ali i širi komunikacijski i pragmatički problemi. Takav pristup za teoriju upravljanja jezikom ima važne posljedice jer uzrokuje znatno proširivanje područja njezina djelovanja: dok se jezično planiranje bavilo samo temeljnim problemima kao što su standardni jezici i njihov razvoj, pismo i pravopis te specijalizirano nazivlje i funkcionalni stilovi, »izgradnja teorije za 'lingvistiku jezičnih problema' privukla je u svoje područje i probleme drugih i stranih jezika, višejezičnosti i etničkih jezika, društvenoklasne i spolne diferencijacije u jeziku, prevodenja i tumačenja, jezika birokracije, jezične probleme u medicinskoj profesiji, komunikacijske probleme s kojima se susreću govornici u kontaktnim situacijama, probleme uljudnosti, oblika oslovljavanja, probleme uspostave komunikacijskih mreža i odabira tema, probleme neverbalnih komunikacijskih kanala i mnoge druge.«⁷ Štoviše, u kasnijem razvoju teorije upravljanja jezikom u žarište zanimanja dospjet će upravo ti »novi« problemi, za koje klasična teorija jezičnoga planiranja nije pokazivala zanimanje.

Uz to što jezične probleme shvaća šire, teorija upravljanja jezikom ne vidi ih ni kao pojave ograničene isključivo na područje jezika i komunikacije, nego kao čvrsto integrirane u socioekonomske strukture unutar kojih jezična komunikacija protječe. Bitan je element »dublje« analize jezičnih problema zato njihovo povezivanje sa sukobljenim društvenim i gospodarskim interesima koji im leže u temelju. Štoviše, model teorije upravljanja jezikom polazi od pretpostavke da se jezični problemi i ne mogu riješiti ako se usmjerimo isključivo na komunikacijsku dimenziju, nego se u obzir moraju uzeti i socioekonomski problemi koji su s njima povezani. Kako navodi Neustupný, »to je i razlog za zahtjev da provoditelji jezičnoga planiranja ustanove socioekonomske determinante jezičnih problema i da aktivno pridonesu rješavanju takvih problema. Pojavljuje se ujedno i nov zahtjev da se jezično planiranje ne vodi samo kroz reformu jezičnih inventara nego i kroz proces mijenjanja socioekonomskih determinanata jezične situacije.«⁸ U kasnijemu će se razvoju teorije postupno iskristalizirati zahtjev da rješavanje društvenih i gospodarskih problema iz kojih jezični nastaju mora prethoditi rješavanju jezičnih problema (usp. Neustupný 2002: 434).

7 »However, theory-building for the 'linguistics of language problems' has additionally drawn into its realm issues of second and foreign languages, multilingualism and ethnic languages, social class and sex differentiation in language, translation and interpreting, the language of bureaucracy, language problems in medical profession, communication problems encountered by speakers in contact situations, problems of politeness, address forms, problems of the establishment of communication networks and selection of topics, problems of non-verbal channels of communication and many others.« (Neustupný 1983: 1)

8 »Hence, the requirement of identification of socioeconomic determinants and consequences of language problems by language planners and their active contribution to the solution of such problems. There is, also, the emerging requirement of language planning not merely through attempts to reform linguistic inventories, but through the process of varying the socioeconomic determinants of language situations« (Neustupný 1983: 2). Važno je napomenuti da termin »jezično planiranje« Neustupný u ovoj formulaciji ne rabi u značenju povijesno specifičnoga oblika organiziranoga upravljanja jezikom iz 1970-ih, nego manje-više u onome značenju koje će u njegovim radovima od 1987. nadalje pokrivati novouvedeni pojam »organizirano upravljanje jezikom«.

Ključna je inovacija teorije jezičnoga upravljanja međutim njezin naglasak na mikroanalizi, što je povezano s uvidom da se upravljanje jezikom može izvoditi i individualno, tj. na razini pojedine osobe i konkretnoga izričaja, i organizirano, tj. uz sudjelovanje formaliziranih društvenih mreža koje nastoje utjecati na jezičnu praksu šire zajednice (npr. ministarstvo obrazovanja, jezična akademija i sl.). Polazišna je pretpostavka teorije da se izvori svih jezičnih problema nalaze u mikropojavama na razini konkretnih izričaja, pri čemu nije nužno riječ o klasičnim komunikacijskim nesporazumima, nego su moguće i »neprikladnosti« s obzirom na simboličku, društveno–ekonomsku ili koju drugu jezičnu funkciju.⁹ Suočeni s takvim »mikroproblemima«, sudionici komunikacije za njih traže rješenja te se upuštaju u spontane intervencije, koje se u teoriji upravljanja jezikom nazivaju jednostavnim upravljanjem. Jednostavno se upravljanje jezikom pritom sastoji od nekoliko susljednih etapa. Najprije se u komunikacijskome činu opaža odstupanje od norme ili očekivanja, nakon čega se ono vrednuje kao negativno ili pozitivno. Ako je vrednovano kao pozitivno, odstupanje se integrira u normu, čime ona ujedno biva izmijenjena. Ako je pak vrednovano kao negativno, osmišljava se korektivna akcija, koja u sljedećemu koraku biva provedena. Kroz iste etape prolazi i tzv. organizirano upravljanje jezikom. Kako ističe Neustupný, »očito je da su cjelovita jezična reforma i procesi rješavanja komunikacijskih problema jednoga pojedinca procesi iste naravi. Razlike su u znatnoj mjeri kvantitativne naravi.«¹⁰ Upravo zbog toga teorija upravljanja jezikom inzistira na tome da se svako organizirano upravljanje jezikom poveže s jednostavnim. Kako navodi Neustupný, »jedino što je logično jest postaviti zahtjev da svako jezično planiranje započne od prepoznavanja jezičnih problema u stvarnome diskursu, a ne od njihovih odraza u stavovima ili izjavama uključenoga osoblja. S druge strane jasno je da konačno uklanjanje jezičnoga problema ovisi o njegovu uklanjanju iz stvarnoga diskursa, što je činjenica koja ima vrhunsku važnost za primjenu jezičnoga planiranja.«¹¹

Organizirano upravljanje jezikom, kojim se u načelu bave stručnjaci, u nečemu se ipak razlikuje od jednostavnoga. Dok laici jezikom upravljaju spontano, opirući se o »pučke« kategorije i taksonomije, stručnjaci obično polaze od

9 U vezi s tim Neustupný ističe: »Dogada se npr. da govornici u interakciji (izričaju) imaju osjećaj ne samo da ne mogu izraziti određeni sadržaj nego i da jezikom nedovoljno komuniciraju svoju lojalnost prema narodu ili da jezik stvara mreže koje su za govornika nepovoljne (npr. u određenoj konkretnoj situaciji engleski socioekonomski privilegira izvorne govornike i države anglofonoga tipa).« [»Tak se stává, že mluvčí například pociťují v interakci (promluvě) nejen to, že nemohou vyjádřit určitý obsah, nýbrž i to, že jazykem nedostatečně komunikují svou loajlnost k národu nebo že jazyk vytváří sítě, které jsou pro mluvčího nepříznivé (např. v určité konkrétní situaci angličtina socioekonomicky zvyhodňuje rodilé mluvčí angličtiny a státy anglofonního typu).« (Neustupný 2002: 435)]

10 »It is obvious that global language reform and the process of the solution of communication problems of a single individual are processes of the same character. The differences are to a large extent of a quantitative nature.« (Neustupný 1983: 1)

11 »It is only logical to require that all language planning must commence with the mapping of language problems in actual discourse, not with their reflections in attitudes or statements of the personnel concerned. Conversely, it is clear that the ultimate removal of a language problem hinges on its removal from actual discourse, a fact of primary importance for the implementation of language planning.« (Neustupný 1983: 2)

socioloških i lingvističkih modela, zbog čega se njihov pristup odlikuje većom teoretičnošću: probleme obrađuju na sustavniji i racionalniji način te provode temeljitije i rigoroznije analize. U mnogim slučajevima organiziranoga upravljanja takva rigoroznost ipak izostaje. Kako ističe Neustupný, »mogu se navesti mnogi razlozi: nedostatak sociolingvističke teorije, osobna politička uključenost (zbog koje ni sociolozima često ne polazi za rukom postići rigoroznost), a u znatnoj mjeri i to što se bave samo ograničenim opsegom problema.«¹² Ograničenost i selektivnost problema kojima se bave stručnjaci jedan je od razloga zbog kojih teorija upravljanja jezikom inzistira na potrebi povezivanja organiziranoga upravljanja s jednostavnim: »jezično planiranje koje teži rješavanju stvarnih problema mora pokušati ustanoviti njihovo pojavljivanje u diskursu, umjesto da se u potpunosti osloni o proučavanje njihova odraza u svijesti govornika.«¹³

No čak i kad se pristup stručnjakā odlikuje teorijskom i metodološkom rigoroznošću, to još uvijek ne znači da je objektivan. Neustupný u vezi s tim ističe: »Potpuno se slažem s napomenom G. Myrdala da se preporuke ne mogu davati bez pribjegavanja vrijednosnim sudovima. Načelima koja se primjenjuju u jezičnome tretmanu različite društvene skupine pristupaju na različit način i sve dok postoji društvena stratifikacija, objektivnost u jezičnome tretmanu nije moguća.«¹⁴ Neustupný zato svakomu obliku organiziranoga upravljanja postavlja vrlo konkretan zahtjev: »Danas je postalo očito da svaka teorija jezičnoga planiranja mora u potpunosti razotkriti sve političke vrijednosti koje su uključene u procese planiranja. Javnost se mora upoznati s tim koji se politički ciljevi namjerno ili nenamjerno podupiru. [...] To ne bi smio biti opcionalan dodatak, nego jedan od primarnih ciljeva discipline.«¹⁵

12 »Manyfold reasons for this may be quoted: the lack of a socio-linguistic theory, personal political involvement (because of which often also social scientists have been kept distant from Tr), and to a significant degree the limited extent of problems treated.« (Neustupný 1970: 79)

13 »Language planning which aims at treatment of real problems must attempt to identify their occurrences directly in discourse, rather than relying entirely on the study of their reflections in speakers' consciousness« (Neustupný 1983: 4). Na taj se problem odnose i neke druge formulacije J. Neustupnoga, npr.: »Kad je riječ o organiziranom upravljanju, izvor su opažanja istraživanja jezične situacije. No veoma često ne dolazi do sustavnih istraživanja i jezična se politika temelji na neformalnom opažanju osoblja koje je najuže povezano s jezičnom politikom. Teorija upravljanja jezikom takvu situaciju kritizira.« [»Pokud se týká organizovaného managementu, zdrojem povšimnutí jsou výzkumy jazykové situace. Velmi často však k systematickým výzkumům nedochází a jazyková politika se pak zakládá na neformálních povšimnutích personálu, který je s jazykovou politikou nejúžeji spjat. Takovou situaci teorie jazykového managementu kritizuje.« (Neustupný 2002: 437)]

14 »I fully agree with G. Myrdal's remark that recommendations cannot be made without commitment to value judgments. Principles applied in language treatment are accepted differently by different social groups and as long as social stratification exists no 'objectivity' in language treatment is possible.« (Neustupný 1970: 89)

15 »It has become obvious today that any theory of language planning must provide a full account of all political values involved in language planning processes. The public must be made aware what political aims are either intentionally or unintentionally supported [...] This should be not an optional addition but one of the primary objectives of the discipline.« (Neustupný 1983: 3)

Upravo zbog toga teorija upravljanja jezikom odustaje od uvjerenja da su jezični problemi nužno cjelodruštveni i da se mogu riješiti na neutralan način. U skladu s tim Neustupný i Jernudd ističu da je za svaki čin upravljanja jezikom potrebno postaviti pitanje u čiju se korist izvodi. »Drugim riječima, na račun kojih je skupina u društvu moguće jezično planiranje za cijelu zajednicu? U čiju korist? Kada, kako i zašto skupine u društvu zauzimaju različite, pa čak i antagonističke stavove prema procesima upravljanja jezikom? Budući da različite skupine u normalnim okolnostima imaju različite interese, čini se da je i 'neutralan', 'bezinteresan' (ili 'bezvrijednostan') sustav jezičnoga planiranja ili bilo kojega upravljanja jezikom nemoguć.«¹⁶ Kao posljedica toga, pitanju rješivosti jezičnih problema pristupa se realističnije: dok je jezično planiranje polazilo od uvjerenja da su svi jezični problemi rješivi na neutralan način, teorija upravljanja jezikom smatra da neki problemi nisu rješivi na zadovoljavajući način za sve dionike te da neki nisu rješivi uopće (usp. Neustupný 2002: 436). Kako ističe Jernudd, upravljanje jezikom u tome je slično političkomu odlučivanju: »Kroz politički proces neki ili svi članovi zajednice imaju različite mogućnosti sudjelovanja u oblikovanju poželjne budućnosti i iznalaženju načina da se prema njoj ide što je moguće učinkovitije. No, kao što znamo, različite zajednice imaju različite vrste političkih organizacija kroz koje ljudi izražavaju preferencije. Tu složenost nije moguće izbjeći ni u nastojanju da se razumiju procesi jezičnoga planiranja.«¹⁷

3. Vijeće za normu kao primjer organiziranoga upravljanja jezikom

Kao što je u uvodu već spomenuto, Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika bilo je stručno tijelo koje je djelovalo pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske od travnja 2005. do svibnja 2012. Utemeljio ga je HDZ-ov ministar Dragan Primorac, a raspustio SDP-ov ministar Željko Jovanović, što upućuje na drukčija stajališta političke desnice i ljevice u Hrvatskoj prema takvu tipu jezične regulacije,¹⁸ a poslužilo je i kao

16 »In other words, at what costs to what groups in society is a community-wide language planning possible? To whose benefit? When, how and why do groups within a society assume different or even antagonistic positions vis-à-vis the processes of language management? Since different groups normally possess different interests, it would seem that a 'neutral', 'interest'-free (or 'value'-less) system of language planning and of any language management also is impossible.« (Jernudd i Neustupný 1987: 72)

17 »The entire planning enterprise can be viewed as a political process. Through a political process, some or all members of a community are given variable opportunity to participate in designing a desirable future and finding ways of moving toward it as effectively as possible. But as we know, different communities have different kinds of political organization through which people may express preferences. There is no escaping this complexity in attempting to understand language planning processes.« (Jernudd 1982: 2)

18 Ministru Primorcu pripisuju se riječi: »Znajte da u Hrvatskoj nema nikoga tko bi u pitanjima hrvatskog standardnog jezika bio iznad Vijeća« (*Jezik* 60: 56), a ministru Jovanoviću da smatra »kako se normom hrvatskoga standardnog jezika trebaju baviti institucije kojima je to zadatak« (*Jezik* 60: 42), zbog čega za Vijećem zapravo i nema potrebe.

izlika za instrumentalizaciju Vijeća u hrvatskome »kulturnom ratu«.¹⁹ Na čelu Vijeća bio je vjerojatno najutjecajniji suvremeni hrvatski jezikoslovac Radoslav Katičić, a činili su ga još i Joško Božanić (Sveučilište u Splitu), Dunja Brozović Rončević (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje), Mislav Ježić (HAZU), Ljiljana Kolenić (Filozofski fakultet u Osijeku), Tomislav Ladan (Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*)²⁰, Mile Mamić (Sveučilište u Zadru), Dunja Pavličević-Franić (Učiteljski fakultet u Zagrebu), Mirko Peti (Matica hrvatska), Ivo Pranjković (Filozofski fakultet u Zagrebu), Branka Tafra (Hrvatski studiji), Marija Turk (Filozofski fakultet u Rijeci) i Ivan Zoričić (Filozofski fakultet u Puli). Sastav Vijeća odražava u domaćoj javnosti (a dijelom i među kroatistima) popularno uvjerenje da je glavna teškoća s kojom se suočava suvremeni hrvatski nepostojanje konsenzusa jezikoslovaca o tome kako bi aktualne jezične probleme trebalo riješiti, pa čak ni o tome što su zapravo aktualni jezični problemi. Okupljajući predstavnike svih relevantnih kroatističkih ustanova u Hrvatskoj, Vijeće se stiliziralo kao tijelo koje bi moglo utrti put do takva konsenzusa, a uz to je, oslanjajući se podjednako o autoritet politike i struke, težilo tomu da bude percipirano kao vrhunski jezični arbitar. Članovi Vijeća sastajali su se jedanput mjesečno (u kasnijemu razdoblju djelovanja Vijeća i rjeđe) kako bi raspravljali o temi koju je odabrao i za koju je uvodnik pripremio predsjednik Vijeća. Iako su se u raspravama katkad pojavljivali i disonantni glasovi, oni na odluke Vijeća u pravilu nisu utjecali jer su predsjednikovi uvodnici na kraju redovito prihvaćani. Zapisnici sa sjednica Vijeća te drugi dokumenti povezani s njegovim djelovanjem objavljeni su u časopisu *Jezik* (br. 2–4, 60, 2013).

U ovome će poglavlju članka djelovanje Vijeća za normu biti razmotreno sa stajališta teorije upravljanja jezikom. U najvećemu broju novijih radova koji se opiru o model teorije upravljanja jezikom²¹ analiziraju se slučajevi jednostavnoga upravljanja u »netradicionalnim« područjima, za koja klasično jezično planiranje nije pokazivalo interes: jezična uporaba u multinacionalnim tvrtkama, akademskim ustanovama, vjerskim organizacijama, na internetskim forumima itd. Pritom se često rabe postupci s područja etnometodologije i konverzacijske analize te različiti oblici polustrukturiranih intervjua sa sudionicima proučavanih komunikacijskih događaja. »Klasične« teme, kao što su standardizacija i društveni status jezika, terminološka i funkcionalnostilska pitanja te pravopis, rjeđe se obrađuju i ostaju donekle u drugome planu. U radovima koji ih ipak tematiziraju (usp. npr. Jernudd 2015 i Chiu i Jernudd 2015) osnovna se metodologija svodi na analizu povezanosti organiziranoga i jednostavnoga

19 Od mnogobrojnih napisa koji su u povodu toga objavljeni upozorit ću samo na intervju Radoslava Katičića *Slobodnoj Dalmaciji* 27. 5. 2012., u kojem taj, tada već bivši predsjednik bivšega Vijeća za normu lijevo-liberalnoj vladi predbacuje da je ugasila Vijeće jer joj smeta »duh hrvatskoga jezika«. Usp. Akademik Katičić: Ugasili su nas jer im smeta duh hrvatskog jezika, <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/168499/akademik-katicic-ugasili-su-nas-jer-im-smeta-duh-hrvatskog-jezika> [pristup 15. 6. 2016.].

20 Nakon smrti Tomislava Ladana 2008. Leksikografski je zavod u Vijeću predstavljao Marko Samardžija.

21 Usp. npr. tematska izdanja časopisa *Journal of Asian Pacific Communication* br. 2 iz 2000., br. 1 iz 2001. i br. 2 iz 2012., zatim *Slovo a slovesnost* br. 4 iz 2015. te *International Journal of the Sociology of Language* br. 232 iz 2015. posvećena teoriji upravljanja jezikom.

upravljanja jezikom te posljedično razotkrivanje pozadinskih ideologija i partikularnih interesa. Ovaj se članak pridružuje toj »manjinskoj« skupini novijih radova s područja teorije upravljanja jezikom: njegov je predmet analiza djelovanja Vijeća za normu kao primjera organiziranoga upravljanja jezikom, i to ponajprije s obzirom na odnos prema tzv. jednostavnomu upravljanju jezikom te prema jezičnim ideologijama i partikularnim interesima. Kao što je u uvodu istaknuto, kao osnova za analizu poslužit će materijali o radu Vijeća objavljeni u časopisu *Jezik*.

3.1. Odnos prema jednostavnomu upravljanju jezikom

Kad je riječ o odnosu Vijeća za normu prema jednostavnomu upravljanju jezikom – tj. prema jezičnim problemima s kojima se suočavaju sami govornici i prema eventualnim rješenjima do kojih pritom spontano dolaze – njegov je vjerojatno najbolji pokazatelj rasprava o razlozima za utemeljenje Vijeća vođena na prvoj sjednici. U zapisniku s te sjednice stoji: »Drugi je razlog taj što je, koliko god imamo valjano izgrađen i dobro razvijen jezični standard, odnos hrvatske jezične zajednice prema njemu duboko poremećen« (Rasprava o zadaćama Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, *Jezik* 60: 62). U zapisniku s druge sjednice nalazi se pak formulacija koja nudi rješenje za takvo stanje: »To traži energičan duhovni zaokret u odnosu prema normi, a ne zaokret u samoj normi, zaokret u prosvjetnoj politici i osobito u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti« (Temeljna pitanja odnosa hrvatske jezične zajednice prema svojem standardnom jeziku, *Jezik* 60: 67). Drugim riječima, budući da je odnos govornika hrvatskoga prema vlastitom standardnomu jeziku »poremećen«, zadaća je Vijeća prisiliti ih na »duhovni zaokret« koji bi rezultirao bespogovornim poštovanjem standardnojezične norme. Podrazumijeva se pritom da će tu normu odrediti upravo Vijeće za normu.²² U većini modernih zajednica nezamislivo je da jezikoslovci zastupaju takva stajališta – upravo suprotno, u pravilu im se manje ili više otvoreno protive. Primjerice jedan od vodećih ruskih lingvista Vladimir Plungjan ističe kako je za suvremeno jezikoslovlje karakteristična »promjena odnosa prema pojmu jezične norme i jezične pravilnosti: zavladao je [...] snošljiviji odnos prema tim pojmovima. [...] Istraživač je svjestan da današnja pogreška može postati sutrašnjom normom i suzdržava se od ishitrenih vrijednosnih sudova.«²³ U članku istaknutih čeških jezikoslovaca Františka Čermáka, Petra Sgalla i Pavla Vybírala tvrdi se pak

22 U vezi s »poremećenošću« odnosa prema jeziku valja upozoriti na činjenicu da neki jezikoslovci to svojstvo u hrvatskoj jezičnoj situaciji zacijelo ne bi povezivali s govornicima. Objašnjavajući svojedobno stavove čeških normativista umnogome slične stavovima hrvatskoga Vijeća za normu, Vilém Mathesius, jedan od utemeljitelja programa jezične kulture praške škole, ustvrdio je da je u tih jezikoslovaca, »zbog stalna čitanja tekstova na starijem jeziku i zbog zaljubljenosti u povijest, normalan odnos prema suvremenomu jeziku narušen« (Mathesius 2015 [1932]: 75).

23 »Izmenenie otnošenija k ponjatiju jazykovoju normy i jazykovoju pravil'nosti: vozobladalo [...] bolee tolerantnoe otnošenje k ètim ponjatijam. [...] Issledovatel' predpočitaet pomnit', što segodnjašnjaja ošibka vpolne možet okazat'sja zavtrašnej normoj, i vozderživaetsja ot pospešnyh i tem bolee ocenočnyh suždenij« (Plungjan 2008: 10).

da je »u današnje otvoreno doba bilo kakav diktat, pa samim time i jezični, [...] teško prihvatljiva pojava.«²⁴ Općeprihvaćeno stajalište anglosaskoga jezikoslovlja prema »jezičnomu diktatu« Deborah Cameron u svojoj poznatoj knjizi *Verbal Hygiene* formulira na sljedeći način: »Posrijedi je lingvistički ekvivalent udruga koje se bave misterijima NLO-a i krugova u žitu.«²⁵ Ukratko, težnja Vijeća za normu da ispravi »poremećeni« odnos hrvatske jezične zajednice prema vlastitomu jeziku i njegovo duboko nepovjerenje prema nositeljima i korisnicima hrvatskoga jezika doimaju se u kontekstu suvremenoga jezikoslovlja krajnje egzotično, pa čak i bizarno.

Nezainteresiranost Vijeća za probleme jednostavnoga upravljanja jezikom vidljivo je na dvjema razinama. Kao prvo, Vijeće se bavi iskonstruiranim problemima, koji za govornike u uporabi nisu ni postojali dok ih u svojim raspravama nisu stvorili lingvisti. Takvi slučajevi izravno proturječe zahtjevu koji model teorije upravljanja jezikom postavlja pred svaki oblik organizirane regulacije jezika: »Upravljanje jezikom mora se odmaknuti od situacije da jezikoslovci ili drugo osoblje na temelju vrlo ograničenoga iskustva iz jezične prakse određuju što jest, a što nije problem.«²⁶ Najpoznatiji iskonstruirani problemi vjerojatno su tri pravopisna pitanja koja su u domaćim normativističkim prijedlozima već desetljećima u središtu pozornosti, tj. pisanje *podaci/podatci*, *neću/ne ću* i *strelica/strjelica* (posljednje pitanje, strogo uzevši, zapravo i nije pravopisno). U prvim dvama pitanjima Vijeće propisuje, a u trećemu snažno preporučuje druge po redu navedene inačice, iako su one u suvremenoj uporabi (manje ili više) izrazito manjinske.²⁷ U vezi s prvim problemom Vijeće, doduše, priznaje da je svjesno kako je riječ o kodifikaciji koja se protivi većinskoj suvremenoj uporabi, ali ga unatoč tomu zastupa: »Na takav smo se pravopisni propis [tj. na pisanje *podaci*] više manje naviknuli, to smo učili i mnogi su to dobro naučili. Ipak se protiv takva pisanja javlja i spontan otpor« (Prijeponska pitanja hrvatskoga pravopisa: dentalni okluzivi ispred afrikata, *Jezik* 60: 72–73). Ne navode se međutim podaci o tome koje socijalne skupine govornika hrvatskoga doživljavaju »spontani otpor«, u kojim prigodama, pa ni na koji se način do toga uvida došlo. U vezi s drugim problemom, tj. pisanjem *neću/ne ću*, u zapisniku se nalazi i sljedeća tvrdnja: »Profesorica Kolenić je rekla da je u razgovoru s ljudima čula kako se rastavljeno pisanje lako prihvaća« (Sastavljeno i rastavljeno pisanje niječnice i enklitičkih oblika glagola

24 »... v dnešní otevřené době je jakýkoliv diktát, a tedy i diktát jazykový, jevem [...] těžko přijatelným« (Čermák, Sgall i Vybíral 2005: 103).

25 »This sort of thing is the linguistic equivalent of associations devoted to the mysteries of UFOs and crop circles« (Cameron 2003: ix).

26 »Jinými slovy, jazykový management se musí odpoutat od situace, kdy lingvisté či jiný personál určovali na základě velmi omezené zkušenosti z jazykové praxe, co je, či není problém.« (Neustupný 2002: 435)

27 Pravopisna je praksa u vezi s tim pitanjima bila posve ustaljena sve dok ih u »probleme« nisu prometnuli pojedini utjecajni jezikoslovci – tek nakon toga i u praksi se pojavljuje određeno kolebanje. U vezi s tim vrijedi podsjetiti na stajalište koje prema jezičnim intervencijama dominira u programu jezične kulture praške škole: »Takve intervencije trebaju podupirati stabilizaciju književnoga jezika, a nikako je same ne bi smjele narušavati nakon što ju je jezik dosegnuo« (Havránek 2016 [1932]: 165).

htjeti, *Jezik* 60: 77). Iako nije riječ o ključnome argumentu u raspravi o tome problemu, u kontekstu odnosa Vijeća za normu prema jednostavnomu upravljanju jezikom ta je tvrdnja ipak simptomatična. Kao što ne osjeća potrebu za istraživanjem uporabe kako bi se ustanovili stvarni jezični problemi s kojima se govornici hrvatskoga susreću, Vijeće ne smatra ni da je potrebno istražiti kako su u stvarnoj uporabi prihvaćena rješenja za koja se zauzima – dovoljni su mu površni dojmovi.

Nezanimanje Vijeća za jednostavno upravljanje jezikom očituje se i otpisivanjem važnosti jezičnih problema s kojima se govornici stvarno susreću te rješenja do kojih u praksi spontano dolaze. Vijeće se tako, doduše, dotiče problema pisanja izvedenica od stranih vlastitih imena, koji se često pojavljuje u suvremenoj pisanoj praksi, ali samo kako bi ustvrdilo sljedeće: »Etnici i ktetici od tuđih imena mjesta pišu se glasovno prilagođeno. Tako *Njujorčanin* i *njujorški* od New York, *Lajpcižanin* i *lajpciški* od Leipzig« (Pisanje stranih imena i od njih izvedenih pridjeva, *Jezik* 60: 54). Empirijska istraživanja stvarne suvremene pisane uporabe pokazuju međutim da govornici hrvatskoga izvedenice od stranih vlastitih imena – imenice, pridjeve, pa čak i glagole – pišu uglavnom glasovno neprilagođeno, tj. uz zadržavanje izvornoga zapisa rječotvorne osnove (usp. Vuković 2002). Unatoč tomu Vijeće za normu jednoznačno propisuje pravopisno rješenje koje je u jednostavnome upravljanju jezikom manjinsko i povlači se. O nekim drugim problemima Vijeće pak odbija svaku raspravu. Na potrebu istraživanja suvremene naglasne norme, koja pouzdano nije klasična novoštokavska, upozorio je tako Joško Božanić: »Potrebno je doseći neutralni stupanj u izražavanju standardnim jezikom. To se najviše tiče fonološke slike jezika, akcentuacije. Mimo jezične politike stvorila se jedna norma, urbani govor, koja je u ponečemu udaljena od izvornoga novoštokavskog sustava. I to postaje znakom urbanoga idioma. Tu bi činjenicu trebalo osvijestiti i teoretski valjano opisati« (Jezična mijena i jezični razvoj; Ortoepska norma u elektroničkim medijima, *Jezik* 60: 132). U Vijeću je međutim prevladao drukčiji stav, sasvim u skladu s poslanjem koje si je Vijeće postavilo: »Profesor Ježić je rekao da tu treba aktivirati škole i službe u medijima. Treba početi doista učiti ortoepsku normu« (Jezična mijena i jezični razvoj; Ortoepska norma u elektroničkim medijima, *Jezik* 60: 133). Opće pitanje restriktivnosti kodifikacije pokušala je pak otvoriti Branka Tafra. »Rekla je da u kroatistici prevladava pristup previše restriktivan. Prevelike su razlike između uporabne i kodifikacijske norme. Potrebno je nešto promijeniti u pristupu standardu te smatra da bi trebalo 'olabaviti' normu« (Standardni jezik i govorni jezik; Izvješće o projektu »Struna«, *Jezik* 60: 139). U Vijeću pak dominira stajalište da ne treba mijenjati kodifikaciju, nego govornike treba prisiliti da je nauče i poštuju: »Dunja Brozović Rončević rekla je da je problem u poremećenom odnosu prema standardnomu jeziku. [...] Tijekom školovanja nema prigode uspostaviti primjeren odnos prema hrvatskomu standardnom jeziku. U srednjoj školi uopće nema jezične izobrazbe. A za sve državne službenike bio bi potreban test iz kulture hrvatskoga jezika« (Standardni jezik i govorni jezik; Izvješće o projektu »Struna«, *Jezik* 60: 139).

Specifičan problem među onima kojima se bavi Vijeće za normu predstavlja rodno osjetljiva jezična uporaba. Iako mnogi govornici hrvatskoga teže izražavanju koje bi bilo inkluzivnije prema različitim deprivilegiranim društvenim skupinama, pri čemu najveću od njih čine upravo žene, Vijeće takve težnje odbacuje: »Stoga se u hrvatskome i većini jezika imenicom muškoga roda često označuju osobe i muškoga i ženskoga spola. [...] Tu nema pomoći nego treba poštovati ustroj jezika ili razumijevanje postaje nemoguće. A to nema veze s neravnopravnošću spolova« (Mišljenje Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika o uporabi oblika ženskoga roda za zvanja kao izraza poštovanja ravnopravnosti spolova, *Jezik* 60: 155). Mnogi taj problem ipak vide drukčije, usp. npr. A. M. Gruenfelder (2015): »Tipična muška logika! I to logika onoga koji se nalazi u poziciji moćnika, jer određuje jezične norme. [...] Jezikom, tim najznačajnijim sredstvom ljudske komunikacije, žene se dosljednom uporabom muškog roda čine 'nečujnima' i 'nevidljivima', briše im se trag. A jezik – i hrvatski jezik – omogućava da se žene 'pojavljuju' kao samosvojne egzistencije.« U skladu s takvim shvaćanjem na tvrdnje Vijeća moglo bi se odgovoriti da muški rod ima generičko značenje samo ako među govornicima o tome postoji konsenzus, a čini se da je taj konsenzus u hrvatskome (i ne samo u hrvatskome, usp. npr. o engleskome Cameron 2003: 166–211 i češkome Valdová, Knotková–Čapková i Paclíková 2010) barem u nekim slučajevima bitno oslabljen, pa mnogi govornici upravo u takvim slučajevima posežu za rodno osjetljivom uporabom. Vijeće za taj problem nema razumijevanja – štoviše, tvrdi da se rodno neutralna uporaba može postići samo na račun bitno smanjene gospodarnosti, pa čak ni tada u potpunosti: »Međutim, treba napomenuti da je i takav tekst nedosljedan jer nije jasan kriterij ispisivanja ili neispisivanja cijeloga lika koji dolazi iza znaka /. Ispisuje li se samo završetak (od prvoga nezajedničkog slova ili ponavljajući i posljednje zajedničko slovo), ispisuje li se tvorbeni sufiks, zašto se zamjenica *njegovog* (treba *njegova*) i *njezinog* (treba *njezina*) ispisuje u cijelosti, a zamjenica *koji/a* ne. Jasno je da uz oblik *imenovan* treba stajati i *imenovana*, ali treba li ispisati čitav lik ili samo *a* (ili *ana*). Kako postupiti u slučajevima kao što su *državljanin/državljanica* u kojima se nastavak *ka* ne dodaje na čitav muški lik nego na osnovu državljan–« (Mišljenje kolegica iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje koje Vijeće u cijelosti prihvaća, *Jezik* 60: 154–157). Problem rodno uravnoteženoga izražavanja jedan je od ozbiljnijih jezičnih problema s kojima se govornici hrvatskoga u suvremenoj komunikaciji susreću i za koji pronalaze (nerijetko uistinu nespretna) rješenja. Vijeće za normu učinilo bi zato govornicima hrvatskoga puno veću uslugu da je ta rješenja pokušalo sistematizirati i standardizirati umjesto što je govornike još jedanput ukorilo zbog »poremećenoga« odnosa prema jeziku.

3.2. Odnos prema ideologiji i partikularnim interesima

Problem rodno osjetljive uporabe ne tiče se međutim samo odnosa između organiziranoga i jednostavnoga upravljanja jezikom nego i jezične ideologije te partikularnih interesa. Ideologije u upravljanju jezikom općenito imaju veliku ulogu, ali je u organiziranome upravljanju ona osobito izražena, među

ostalim i zbog golema motivacijskoga potencijala (više o jezičnim ideologijama usp. npr. Schieffelin i sur. 1998, Bloomaert 1999, 2006). Budući da ne misle da je »generičko« značenje muškoga roda povezano s patrijarhalnim ustrojem društva, članovi Vijeća zacijelo ne zastupaju ideologiju da način na koji o svijetu govorimo utječe na to kakvim svijet vidimo, no njihov je pogled na jezik ipak uočljivo obilježen specifičnim sustavom vjerovanja. Taj se sustav odnosi u prvome redu na razumijevanja biti hrvatskoga jezika. Prema mišljenju koje je u Vijeću očito prevladalo, hrvatski se jezik razvijao povoljno i gotovo organski u sklopu zagrebačke filološke škole sve do pred kraj XIX. st. No toj školi nije pošlo za rukom dokraja standardizirati moderni hrvatski. Kako ističe predsjednik Vijeća Radoslav Katičić: »Tu je zadaću samouvjereno bezobzirno, ali i funkcionalno uspješno izvršila škola hrvatskih vukovaca« (Bivše Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, *Jezik* 60: 45). Prema tvrdnjama predsjednika Vijeća za normu, vukovci su sa svojom (u prvome redu morfološkom i leksičkom) »novoštokavizacijom« hrvatske jezične norme bili prvi koji su »poremetili« odnos govornika hrvatskoga prema vlastitomu jeziku, a na to su se onda nadovezali i nametani pravopis Aleksandra Belića te tzv. novosadski dogovor. Svoju osnovnu ulogu Vijeće tako nalazi u tome da, u sklopu promicanoga »duhovnoga zaokreta«, hrvatski jezik vrati njegovoj biti. To je zamišljeno poslanje vidljivo i u temama o kojima Vijeće raspravlja i u argumentaciji kojom se pritom služi.

Kad je riječ o temama, indikativne su osobito dvije. Prva su stari množinski nastavci, u vezi s kojima Vijeće, doduše, ističe da nisu dio suvremenoga standarda, ali ipak smatra da bi se njihovim uvođenjem u nastavu materinskoga jezika obnovila »teško narušena cjelovitost hrvatskoga književnog jezika i živ odnos prema njegovoj prošlosti [...]«. Time se hrvatska jezična kultura ozdravljuje od bolesnoga stanja zatirana sjećanja, prave *damnatio memoriae*, kojom je bila udarena uz bezobzirno 'osuvremenjivanje' književnih tekstova« (Stari množinski padeži u hrvatskoj jezičnoj naobrazbi, *Jezik* 60: 92). Druga je takva tema »dijalektni purizam« hrvatskih vukovaca, u vezi s kojim Vijeće ističe: »Treat će pri tome napustiti isključivu orijentaciju prema rječniku kulturne sfere obilježene planinskim stočarstvom, orijentaciju koja sve do danas prepoznatljivo oblikuje strukovne predodžbe o našoj leksičkoj normi, i prihvatiti leksičko bogatstvo drugih hrvatskih kulturnih ambijenata, kao što su jadranski, panonski i podalpski« (Temeljna pitanja leksičke norme, *Jezik* 60: 96). Ni stari množinski nastavci ni navodna prožetost hrvatskoga leksika kulturom »planinskoga stočarstva« nisu problemi koji suvremenim govornicima hrvatskoga zadaju previše muke, pa njihovo tematiziranje očito ima više veze s proklamiranim »duhovnim zaokretom« nego s racionalnim upravljanjem jezikom.

Kad je pak riječ o argumentaciji, zanimljiva su u prvome redu dva njezina upečatljiva elementa. Kao prvo, Vijeće poseže za teorijskom koncepcijom prema kojoj hrvatski standardni jezik nema novoštokavsku osnovicu, nego je samo »stiliziran« kao novoštokavski (usp. Dijalekatska osnovica hrvatskoga standardnog jezika; Prilozi o strukovnome nazivlju, *Jezik* 60: 115–117). Ta je koncepcija u najmanju ruku upitna i o njoj bi se u najboljem slučaju moglo raspravljati na stranicama strukovnih časopisa, ali teško da može poslužiti

kao nekontroverzno teorijsko polazište za organizirano upravljanje cjelonacionalnim standardnim jezikom. Drugi je element na koji želim upozoriti logički vratolomno dokazivanje da se fonološko pravopisno načelo dosljednije primjenjuje u pisanju *dodatci* nego *dodaci*: »Eksperimentalno je fonetsko istraživanje, međutim, pokazalo egzaktnim mjerenjem da se tu ne izgovara obična afrikata, nego nešto produljena. Ono što se po tome pravopisu pisalo *dodaci* ne izgovara se jednako kao *junaci*. Po fonološkome načelu trebalo bi tu pisati *dodacci*. No udvajanje suglasnika kako bi se označilo da su produljeni nije uobičajeno u hrvatskoj grafiji. Primjerenije je onda pisati *dodatci*« (Bivše Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, *Jezik* 60: 48). Svoju jezičnu ideologiju Vijeće za normu ne priznaje otvoreno – štoviše, pokušava je prikriti i prikazati kao jezičnu teoriju, iako je svakomu objektivnomu promatraču jasno da je teorija ovdje pala kao žrtva ideologije. To međutim nije jedini, pa čak ni najveći problem s ideologijom Vijeća za normu.

Naime, da bi jezična ideologija mogla ispuniti svoju svrhu i djelovati motivacijski, nužno je da oni kojima je okrenuta u nju i (po)vjeruju. Čini se međutim da velik (ako ne i najveći) dio aktivnih korisnika hrvatskoga standardnoga jezika ne misli da je njihov odnos prema jeziku »poremećen«, pa slijedom toga ne prihvaćaju ni uvjerenje Vijeća za normu da im je u odnosu prema standardnomu jeziku potreban »duhovni zaokret«. Jedino relevantno polazište za raspravu o suvremenome hrvatskom jeziku za te je govornike funkcionalnost njegove današnje uporabe i u tome se zapravo slažu s postavkama modela teorije upravljanja jezikom. U skladu s tim postavkama organizirano bi upravljanje trebalo tražiti rješenja za stvarne probleme s kojima se govornici u komunikaciji susreću, a ne za iskonstruirane, pri čemu bi ta rješenja ujedno trebala biti takva da se za njih s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da će govornicima biti prihvatljiva, a ne utemeljena na kontroverznim ideologijama i »teorijama«. Takva stajališta u Vijeću najdosljednije zastupa Ivo Pranjković, u vezi s pisanjem *neću/ne ću* primjerice na sljedeći način: »Ako uvođenje sastavljenog pisanja *neću* i jest bilo rezultat nasilja 1960. godine, nisam za to da se jedno nasilje ispravlja novim, a uvođenje pisanja *ne ću* nasilje je već i zato što oni koji su uvođenje pisanja *neću* eventualno doživjeli kao nasilje imaju danas najmanje 55 godina, a i oni su u međuvremenu stekli novu naviku« (Sastavljeno i rastavljeno pisanje niječnice i enklitičkih oblika glagola htjeti, *Jezik* 60: 76). U Vijeću je međutim u vezi s tim problemom – ali i drugima sličnima – prevladalo drukčije shvaćanje, koje je jasno vidljivo u sljedećoj formulaciji: »Profesor Ježić je upozorio na to da je odbijanje rastavljenoga pisanja u znatnom dijelu visokotiražnih medija rezultat jezične politike i na njoj zasnovane lekture koja se provodi u njima« (Sastavljeno i rastavljeno pisanje niječnice i enklitičkih oblika glagola htjeti *Jezik* 60: 77). Čini se da Vijeće za normu ne uvida da više »politike« (pa makar i bila maskirana u »struku«) ima u intervencijama koje se izravno protive većinskoj uporabi nego u odbijanju obrazovanih govornikā da odustanu od svojih funkcionalno zadovoljavajućih jezičnih navika samo zato što na to u svojem »duhovnom zaokretu« poziva neko vijeće, pa bilo to i Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika.

4. Zaključak

Analizirajući dijakronijski razvoj modernoga organiziranoga upravljanja jezikom, Neustupný (2015 [2006]) izdvaja tri njegova temeljna tipa. Ranomoderni tip, koji dominira tijekom XIX. st. i sve do kraja Prvoga svjetskoga rata, odlikuje se isticanjem neovisnosti pojedinoga jezika o drugim jezicima i njegovom instrumentalizacijom u jačanju kohezije zajednice. Standardni se jezik smatra važnim simbolom etničkoga zajedništva te se potiče njegovo preuzimanje iz elitnih u šire društvene slojeve. U tome su tipu organiziranoga upravljanja česte široko koncipirane reforme, a bitna mu je sastavnica nerijetko i jezični purizam. Drugi je tip organiziranoga upravljanja jezikom karakterističan za razdoblje od kraja Prvoga svjetskoga rata do 60-ih godina 20. stoljeća. Najveći dio jezičnih zajednica na Zapadu ima u to doba razrađen i ustaljen standardni jezik, pri čemu su jezične zajednice razmjerno izolirane jedne od drugih. Organizirano je upravljanje zato usmjereno na funkcionalnostilsku diferencijaciju standardnoga jezika, tj. na njegovu prilagodbu novim komunikacijskim potrebama. Za taj su tip organiziranoga upravljanja jezikom karakteristične umjerenе intervencije i manja emocionalna angažiranost, a najbolji je primjer za njega program jezične kulture praške škole. Tijekom 60-ih godina prošloga stoljeća počinje kasnomoderno (ili postmoderno) razdoblje u organiziranome upravljanju jezikom. Kao posljedica globalizacije smanjuje se izolacija nacija i jezičnih zajednica, a razvoj standardnih jezika pod jakim je utjecajem novih medija. Sve su jače izražene klasne, spolne, regionalne i etničke varijacije u jeziku, no više se ne doživljavaju kao problem nego se čak veličaju. U skladu s tim iz uporabe se nastoje ukloniti svi oblici jezične diskriminacije. Kasnomoderni tip organiziranoga upravljanja jezikom teži tomu da svima osigura mogućnost da se u javnome prostoru oglase vlastitim jezičnim varijetetom i u skladu s vlastitom jezičnom uporabom, a da pritom ne budu etiketirani. Istodobno ga ipak odlikuje i svijest o tome da je radi učinkovitosti komunikacije konsenzus o zajedničkome jeziku i dalje važan. U Vuković (2009) tri spomenuta tipa organiziranoga upravljanja jezikom nazvana su delimitativnim, funkcionalnim i inkluzivnim.

Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika u osnovi je zastupalo delimitativno upravljanje jezikom. S jedne strane, zanemarivalo je jednostavno upravljanje jezikom, tj. otpisivalo je važnost pitanja jezične funkcionalnosti i socijalne inkluzivnosti, koja su sa stajališta običnih govornika ključna. S druge strane, zauzimalo se za intervencije protivne ustaljenoj uporabi i motivirane u prvome redu identitetskim narativom, očito u uvjerenju da ima autoritet i moć nametnuti cijeloj jezičnoj zajednici ne samo formalne jezične standarde nego i predodžbe o tome što zapravo jest hrvatski jezik. Kao što se iz dijakronijske tipologije organiziranoga upravljanja jezikom J. V. Neustupnoga može vidjeti, takva je jezična regulacija karakteristična više za XIX. nego za XXI. st. Iako bez sumnje postoje objektivni uzroci zbog kojih je u hrvatskome kontekstu do danas preživjela, takva jezična regulacija kao povijesni relikv više zasigurno ne pridonosi zdravomu funkcioniranju suvremenoga hrvatskoga standardnoga

jezika u stvarnoj praktičnoj uporabi.²⁸ Ne pridonosi međutim ni pozitivnomu imidžu hrvatskoga jezika i jezikoslovne kroatistike u međunarodnoj slavistici. Sve dok u jezikoslovnoj kroatistici mesijanistički glasovi koji pozivaju na »duhovni zaokret« prema normi ne budu smatrani ekstremnima i marginalnima, ne bismo se trebali čuditi što inozemni slavisti na račun hrvatske lingvistike zbijaju šale, a ne bi nas trebalo iznenađivati ni to što se neki od njih sa skeptikom odnose prema hrvatskomu kao samostalnomu jeziku ako se ta samostalnost argumentira na način na koji je to činilo Vijeće za normu. Najvažnija pouka koja se iz djelovanja Vijeća za normu može izvući počiva upravo u onome čemu se Vijeće najviše protivilo: suvremeni hrvatski jezik valja tražiti u njegovoj stvarnoj uporabi od strane stvarnih govornika, a ne u ideološkim konstrukcijama.

Literatura

- Blommaert, J. (ur.) (1999). *Language ideological debates*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Blommaert, J. (2006). Language ideology. Brown, K. (ur.). *Encyclopedia of Language & Linguistics*, sv. 6. Oxford: Elsevier, 510–522.
- Cameron, D. (2003). *Verbal Hygiene*. London / New York: Routledge.
- Chiu, A. i B. H. Jernudd (2015). Chinese IT terminology management in Hong Kong. *International Journal of the Sociology of Language*, 232, 79–101.
- Čermák, F., P. Sgall i P. Vybíral (2005). Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi. *Slovo a slovesnost* 66, 103–115.
- Fishman, J. A. (1972). *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley: Newbury House.
- Gruenfelder, A. M. (2015). Predsjednik ili Predsjednica? <http://www.autograf.hr/predsjednik-ili-predsjednica/> [pristup 15. 6. 2016.].
- Havránek, B. (2015). Opća načela za jezičnu kulturu. Vuković, P. (ur.), *Jezična kultura – program i naslijeđe Praške škole*. Zagreb: Srednja Europa, 163–170.
- Jernudd, B. H. (2015). Language management in the regional conflicts in the Sudans. *International Journal of the Sociology of Language*, 232, 121–141.
- Jernudd, B. H. i J. V. Neustupný (1987). Language planning: for whom? Laforge, L. (ur.) *Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique / Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 69–84.
- Mathesius, V. (2015). O potrebi stabilnosti u književnom jeziku. Vuković, P. (ur.), *Jezična kultura – program i naslijeđe Praške škole*. Zagreb: Srednja Europa, 71–82.
- Nekvapil, J. (2012). From language planning to language management: J. V. Neustupný's heritage. *Media Komyunikeshon Kenkyu / Media and Communication Studies* 63, 5–21.
- Nekvapil, J. (2015). Integrativni potencijal teorije upravljanja jezikom. Vuković, P. (ur.), *Jezična kultura – program i naslijeđe Praške škole*. Zagreb: Srednja Europa, 293–303.
- Nekvapil, J. (2016). Language Management Theory as one approach in Language Policy and Planning. *Current Issues in Language Planning* 17(1), 11–22.
- Nekvapil, J. i T. Sherman (2015). An Introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning. *International Journal of the Sociology of Language* 232, 1–12.
- Neustupný, J. V. (1970). Basic types of treatment of language problems. *Linguistic Communications*, 1, 77–98. (Pretisak u: Fishman, J. A. (ur.) (1974). *Advances in language planning*. The Hague, Paris: Mouton, 37–48.)

28 O tome kako se manifestira u »jezičnom savjetovanju« usp. Starčević 2016.

- Neustupný, J. V. (1978). Outline of a theory of language problems. Neustupný, J. V. *Post-structural approaches to language: language theory in a Japanese context*. Tokyo: University of Tokyo Press, 243–257.
- Neustupný, J. V. (1983). Towards a paradigm for language planning. *Language Planning Newsletter*, 9 (4), 1–4.
- Neustupný, J. V. (1994). Problems of English contact discourse and language planning. Kandiah, T. i J. Kwan-Terry (ur.). *English and Language Planning*. Singapore: Academic Press, 50–69.
- Neustupný, J. V. (2002). Sociolingvistika a jazykový management. *Sociologický časopis*, 38 (4), 429–442.
- Neustupný, J. V. (2015). Sociolingvistički aspekti društvene modernizacije. Vuković, P. (ur.). *Jezična kultura – program i naslijeđe Praške škole*. Zagreb: Srednja Europa, 305–326.
- Plungjan, V. A. (2008). Korpus kak instrument i kak ideologija: o nekotoryh urokah sovremennoj korpusnoj lingvistiki. *Russkij jazyk v naučnom osveščenii* 2 (16), 7–20.
- Rubin, J. i B. H. Jernudd (ur.) (1971). *Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations*. Honolulu: The University Press of Hawaii.
- Rubin, J. i sur. (ur.) (1977). *Language planning processes*. The Hague: Mouton.
- Schieffelin, B. B., K. A. Woolard i P. V. Kroskrity (ur.) (1998). *Language ideologies: practice and theory*. New York: Oxford University Press.
- Starčević, A. (2016). Govorimo hrvatski ili 'hrvatski': standardni dijalekt i jezične ideologije u institucionalnom diskursu. *Suvremena lingvistika* 81, 67–103.
- Valdrová, J., B. Knotková-Čapková i P. Paclíková (2010). *Kultura genderové vyváženého vyjadřování*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. www.msmt.cz/file/1546_1_1/ [přístup 15. 6. 2016.]
- Vuković, P. (2002). O pisanju izvedenica od stranih vlastitih imena u hrvatskome. *Fluminensia* 14 (2), 85–104.
- Vuković, P. (2009). Typologie moderního jazykového managementu. E. Rusinová (ur.). *Přednášky a besedy z XLII. běhu LŠSS*. Brno: Masarykova univerzita, 208–214.

Council for Standard Croatian Language Norm and Language Management Theory

The language management theory is a poststructuralist approach to language regulation which emerged in the late 1980s as a corrective to the theory of language planning. Being based on the assumption that no intervention into language is value-free since each reflects particular interests and ideologies, the theory sought to describe and explain spontaneous interventions by users into language and their interactions with organized language regulation. The paper analyses language regulation practices by Council for Standard Croatian Language Norm through the prism of language management theory, with documents published in the journal *Jezik* (no. 2–4, vol. 60, 2013) being the main source of information on the work of the Council. The analysis focuses on the attitudes towards the interaction of spontaneous and organized interventions into language as well as on the attitudes towards the problems of ideologies and interests. The paper is concluded by an attempt to determine the place of the language regulation practices by the Council in Neustupný's diachronic typology of modern organized language management.

Ključne riječi: Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika, upravljanje jezikom, jezična ideologija, hrvatski jezik

Key words: Council for Standard Language Norm, language management, language ideology, Croatian language